

УДК 553.611.6

М. Жикаляк, канд. геол. наук

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАДРОКОРИСТУВАННЯ У МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННИХ ЦЕНТРАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

(Рекомендовано членом редакційної колегії д-ром геол. наук, проф. В.А. Михайловим)

Розвиток мінерально – сировинного комплексу України на період до 2030 року буде здійснюватись в умовах глобалізації, посилення внутрішньої і міжнародної конкуренції за сировинні ресурси та ринки їх збуту. Для довгострокового сталого забезпечення української економіки усіма видами корисних копалин необхідна науково – обґрунтована державна мінерально – сировинна політика, яка повинна реалізовуватись на основі балансу споживання та відтворення мінеральної сировини в умовах вільного ринку.

Development of mineral industry in Ukraine up to 2030 will be conducted in terms of globalization and influence of internal and international competition in the area of mineral commodities and their markets. For long-term stable development of Ukrainian economy based on essential mineral commodities, research-based government mineral policy is needed/ It should be realized on the basis of minerals supply/demand balance, in the circumstances of free market economy.

Структура мінерально-сировинної бази промислових регіонів України за ступенем геологічного вивчення та підготовленості родовищ до промислового освоєння в цілому сприятлива і свідчить про можливість забезпечення потреб промисловості щодо базових видів мінеральної сировини на віддалену перспективу. Але незважаючи на загальне падіння обсягів гірничо-промислового виробництва, за деякими видами сировини проблема забезпечення споживачів залишається надзвичайно актуальною. Це обумовлено, перш за все, дефіцитом таких видів корисних копалин, як природний газ, нафта, благородні, рідкісні та кольорові метали, алмази, ванадій, вольфрам, молібден, літій, барит, апатити, фосфорити тощо.

Відмічені особливості повинні були сприяти активізації геологорозвідувальних робіт (ГРР) на об'єктах незаліцензованого фонду надр, резервних і перспектив-

них ділянках з метою відтворення ефективних запасів корисних копалин, які відповідатимуть сучасним економічним вимогам освоєння і екологічно безпечним умовам експлуатації, але значне зниження обсягів бюджетного фінансування геологорозвідувальних робіт (ГРР), яке відбувалось в останні роки, обумовило ("запустило") розвиток наступної "ланцюжкової реакції": **зниження кількості об'єктів держзамовлення → зниження приросту запасів та ресурсів корисних копалин → зниження кількості об'єктів, підготовлених до промислового освоєння, або які можуть виставлятися на аукціон → зниження кількості об'єктів, які будуть передаватися за спецдозволами надрокористувачам → зниження доходів державного та місцевих бюджетів за рахунок зменшення плати за користування надрами → зменшення приросту запасів та видобутку на об'єктах, які фінансуються за рахунок**

позабюджетних коштів і договірних робіт → зменшення інвестиційної привабливості галузі та інноваційної складової надрокористування в гірничо-промислових регіонах України.

Виділення невіршених раніше частин проблеми та формулювання цілей статті. З метою покращення інвестиційної привабливості об'єктів мінерально-сировинного комплексу України необхідно постійно удосконалювати з врахуванням європейського та російського досвіду вітчизняну систему оподаткування надрокористування шляхом обґрунтування в єдиному податку за використання надр процентної долі на відтворення погашених запасів корисних копалин [1]. При цьому обов'язково враховувати баланс і кон'юнктуру мінеральної сировини, розміри та запаси родовищ, умови залягання, якість корисних копалин, їх ліквідність, соціально-економічні і екологічні умови гірничовидобувних регіонів та інші чинники. Треба негайно створити оптимізовану систему багатоваріантного мінерально-сировинного забезпечення України стратегічними та дефіцитними видами корисних копалин на період до 2030 року і подальшу перспективу з обов'язковою реалізацією перманентної стратегічної схеми: **прогнози ресурси → перспективні запаси та ресурси → промислові запаси → видобуток → ефективне оподаткування використання надр → споживання → багатовекторне фінансування ГРР → відтворення мінерально-сировинної бази.** Одночасно, виходячи із ступеню геологічного вивчення території України та кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків мінеральної сировини, доцільно ввести в практику щорічного планування Державного замовлення щодо розвитку мінерально – сировинної бази країни завдання з приросту не тільки фізичних обсягів запасів і ресурсів корисних копалин, але і з приросту валової та ефективної їх вартості, а також інноваційно-інвестиційного значення розвіданих (прирошених) запасів і перспективних ресурсів корисних копалин для економіки регіонів (центрів економічного зростання) і держави в цілому.

Реалізація цих умов і заходів дозволить виробляти цінні геолого-інформаційні знання та продукцію надр для забезпечення економічних, політичних, соціальних, наукових і культурних потреб держави у відповідності з теорією сталого розвитку. Одночасно під впливом інноваційних геологічних і технологічних знань та процесів традиційні форми надрокористування трансформуються і радикально зміняться пропорційно з економічними аспектами оптимального використання мінеральних ресурсів [2].

Перехід на інноваційний шлях розвитку практично в усіх країнах світу визнаний як неминучий, незалежно від їх соціально-економічного розвитку. Безумовно, з врахуванням інноваційного шляху розвитку повинна реалізовуватись як стратегія розвитку економіки України, так і стратегія реформування галузей геології та надрокористування, а не за бюрократичними чи корпоративними намаганнями змінити форму власності геологічних підприємств з державної на приватну. Тому в складних умовах сьогодення фінансування держзамовлення з розвитку мінерально – сировинної бази доцільно здійснювати з врахуванням інноваційної складової та гарантованого позитивного геологічного результату, придатного для реалізації у сучасне виробництво в умовах конкуренції.

Викладене та особливості практичного надрокористування в Україні в останні роки дозволили автору обґрунтувати та запропонувати таке поняття як інноваційне надрокористування. Інноваційне надрокористування – це економічно ефективне і екологічно ощадливе видобування і використання мінерально-сировинних ресурсів, яке базу-

ється на комплексному інноваційному геологічному вивченні родовищ та побудові об'ємних або погоризонтних цифрових комп'ютерних моделей об'єктів, доброзичливому сприйнятті нових ідей, нових схем і технологій розробки з використанням нових машин та обладнання.

Таким чином, можна відмітити, що інноваційне надрокористування – це процес, направлений на реалізацію результатів закінчених позитивних геологічних досліджень і який забезпечить підвищення його ефективності в ринкових умовах та сприятиме вирішенню екологічних і соціально-економічних задач гірничо-промислових регіонів. З усіх видів та етапів надрокористування саме етап геологічного вивчення є найбільш сприйнятним і найбільш підготовленим до інновацій, оскільки при його реалізації використовуються нові геологічні і загальнонаукові ідеї і досягнення наук про Землю, передові геологорозвідувальні та інформаційні технології тощо. Можна навіть відмітити, що завжди, особливо в минулі роки, коли такого поняття, як інновація, не існувало, геологічне вивчення і геологічна розвідка родовищ корисних копалин були інноваційними або включали в себе значну інноваційну складову.

Подальше удосконалення мінерально – сировинної бази України в умовах відкритого ринку вимагає збалансованого розвитку традиційних для України корисних копалин, а стосовно перспективних і неосвоєних видів – системного обліку та інтеграції економічних, кон'юнктурних, соціальних і природоохоронних факторів у відповідності з теорією сталого розвитку регіонів, держави в цілому і сусідніх європейських країн, перш за все, Росії та Польщі [2].

Згідно з мікроекономічною теорією закономірності розвитку вільного ринку мінеральних ресурсів неминуче приведуть до удосконалення технології та організації виробництва на усіх етапах освоєння родовищ, що, в свою чергу, забезпечить пропорційне скорочення витрат у мірі збільшення обсягів готової продукції (ефект масштабу). Перманентна дія даного чинника приведе до збільшення та вузької спеціалізації тих секторів мінерально-сировинного комплексу, які будуть характеризуватись наявністю ефекту масового виробництва [2].

Незбалансована структура виробництва і економіки України, яка сформулювалась в останні роки, імовірно, не має потенціалу довгострокового розвитку. Тому адекватно нинішньому стану української економіки для подальшого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу необхідний міжгалузевий підхід і урівноважена міжгалузева модель сталого розвитку. Обумовлений даною моделлю розвитку баланс попиту і пропозиції та перманентне удосконалення економічної політики покращить позитивну макроекономічну динаміку і забезпечить підвищення ефективності промислового виробництва в цілому [2].

В умовах глобалізації та інновацій економісти провідних країн світу виступають з пропозиціями щодо розширення та поглиблення статистичної звітності стосовно наявності і використання природних ресурсів (особливо невідновлюваних – мінерально-сировинних) та охорони навколишнього середовища [3]. Мова йде про створення системи регулярного поновлення інформації про їх кількість і якість в натуральному та вартісному відображенні, комплексній оцінці усіх видів та складових природних ресурсів як елемента національного багатства і економічного зростання, впливу процесів деградації або покращення навколишнього середовища на економіку, приріст валового і чистого національного продукту та зростання добробуту народу. Тобто в сучасних умовах раціональному і комплексному використанню надр повинно (і може) сприяти не бюрократичні чи корпоративні інтереси, а тільки застосування еконо-

мічних методів регулювання надрокористування. Необхідно, перш за все, здійснити геолого-економічне районування території України та основних гірничо-промислових регіонів за питомою цінністю надр, рентабельністю запасів корисних копалин і перспективністю прогнозних ресурсів та інноваційно-інвестиційною привабливістю ділянок і площ (щільністю мережі від 10 до 100 км²). За результатами пошуково-розвідувальних робіт або в процесі геолого-економічної оцінки родовищ важливо також проводити розрахунок валової та ефективної вартості розвіданих запасів корисних копалин.

Ділянки надр, геологічне вивчення яких обмежилось регіональною і загальнопошуковою стадіями або не дало серйозних пошукових результатів (виявлені прогнозні ресурси тільки категорії Р₃ чи Р₂), доцільно передавати надрокористувачам за заявкою і принципом "перший прийшов – першим отримав" або на конкурсних (тендерних) умовах при наявності декількох заявників. Плата за видачу спецдозволу і за геологічну інформацію в цьому випадку може бути символічною або

незначною зважаючи на високий інвестиційний ризик. Необхідно також враховувати, що природна обмеженість і невідновлюваність запасів корисних копалин є об'єктивною передумовою встановлення в Україні такого правового порядку користування надрами та такого рівня плати за їх використання для видобування корисних копалин, які спонукали б користувачів надр до раціонального використання та ефективного відтворення запасів мінеральної сировини у відповідності з економічною теорією сталого розвитку.

1. Жикаляк Н.В. Влияние ресурсных налогов на деятельность горных предприятий// Экономика промышленности: – 36. наук. праць Інституту економіки промисловості НАНУ, 2005. – № 2 (28). – С. 125–131. 2. Жикаляк Н.В. Особенности устойчивого недропользования в современных экономических условиях// Механизмы управления развитием социально-экономических систем: М 55 моногр./за заг. ред. О.В. Мартяковой. – Донецьк: ДВНЗ "ДонНТУ", 2010. – С. 498–507. 3. Ларичкин В.А., Константинов Б.А., Макаров Д.В. Основные системы учета минерально-сырьевых ресурсов в России// Минеральные ресурсы России. Экономика и управление. Спецвыпуск, 2007. – С. 15–21.

Надійшла до редколегії 15.07.11